

KOOPERATİFÇİLİK VE RAIFFEISEN

Dr. Ekmel ZADIL

BÖLÜMLER :

- 1 — Giriş.
- 2 — Kooperatifçiliğe genel bakış.
- 3 — Raiffeisen'in, kooperatifçiliğin doğuş ve gelişmesindeki rolü, şahsiyeti, prensipleri.
- 4 — Raiffeisen günü :
- 5 — Yurdumuzla ilgili kooperatifçilik eğitimi.

I

Giriş :

Genellikle kooperatifçilik hareketleri bahis konusu olunca, tarım kooperatiflerinin kurucusu, büyük humanist ve idealist Friderich Wilhelm Raiffeisen'in bu uğurdaki emsalsiz ve örnek çabalarını, prensip ve şahsiyetini incelemek kaçınılmaz bir görev olur.

Nitekim; 80 yıl önce, çileli ömrünü tamamlamış, hayata gözlerini yummuş olan bu büyük adamın 150 inci doğum yılı, dünyanın her yanından gelen 5.000 kooperatifçinin katıldığı çok anlamlı bir törenle, bu yıl, Almanya'da kutlanmış, insanlığa yaptığı hizmetler şükran ve takdirle anılmıştır.

Bu törenleri Türkiye adına izlemiş olan 6 kişiden biri olarak, yurdumuz için çok uyarıcı nitelikte olan bu olayı, (daha önce tasarlanmış olan konuda bir değişiklik yaparak) bu seneki sosyal siyaset konferanslarında belirtmeyi ilmi ve vicdanî bir görev saydım.

Konferansımın ağırlık merkezini Raiffeisen'in kooperatifçilik alanındaki çalışmalarını ve biyografisini teşkil edecektir.

Beni, bu konferanslar serisinde, kooperatifçilik konusu üzerinde durmaya iten etken. menfaati zedelenecek olanların, kooperatifçiliği bir komünistlik hareketi olarak yayma yolundaki sinsi çaba ve propagandalarına, aleyhteki bütün gayret ve davranışlara rağmen, yurdumuzda da, kooperatifçilik hareketlerinin gittikçe daha iyi anlaşılmaya başlamış olmasıdır.

Genel nüfusunun %75 i, çalışan nüfusunun ise %71 i tarım sektöründe bir ülke olan yurdumuzda, kooperatifçiliğin kalkınmayı sağlayacak faktörlerin başında geldiğine inanmış ve iktisaden ilerlemiş memleketlerde de kooperatifçiliğin kalkınmadaki önemli rolünü müşahede fırsatını bulmuş bir kooperatifçilik hocası olarak, bu sıfattan daha da ötede, kooperatifçiliğe inanmış bir insan olarak, bu konudaki çalışmalarını yaymak ve geliştirmek lüzumu üzerinde ısrarla duruyorum.

Bütün dileğim; onbeş yıldan beri hazırlanmış ve 1965 yılında Büyük Millet Meclisine sunulmuş olduğu halde, bir türlü çıkarılamamış olan Kooperatifçilik Kanununun, mutlu bir rastlantı olarak Raiffeisen'in 150 inci doğum yılında Meclislerden geçmesi ve kooperatifçiliğimizin rahat ve müeyyideli bir çalışma düzenine kavuşturulmasıdır.

II

Kooperatifçiliğe genel bakış :

Modern kooperatifçilik hareketleri nisbeten yenidir. Genellikle 1844 yılında başladığı kabul edilir.

Her ne kadar, çok eski devirlerde, hattâ beşer tarihine eşit olarak, kooperatifsel çalışma izlerini müşahede etmek mümkün ise de, ilmi açıdan mütalâa ettiğimiz zaman modern kooperatifçiliği 19 uncu yüzyılın mahsulü olarak kabul edebiliriz.

Daha önce de, çeşitli vesilelerle değindiğim gibi : 19 uncu yüzyıl liberal ekolün bütün ekonomik faaliyetleri etkisi altında bulundurduğu bir devir olmasına rağmen, liberalizmin ana prensipleri ve felsefesi ile bağdaşması mümkün olmayan — sosyal siyasetçi ifademizle — aşağıdan yukarıya veya "kendi kendine yardım" müesseseleri, hep bu 19 uncu asırda meydana gelmiştir.

Malumdur ki; sosyal siyaset literatüründe, biri yukarıdan aşağı (devlet yardımı), diğeri aşağıdan yukarı (kendi kendine yardım) olmak üzere, iktisaden zayıf durumda olanların faydalanacağı iki himaye şekli mevcuttur.

Birincisi, yani yukarıdan aşağı himaye, devlet tarafından çıkarılacak kanunlara, örneğin (İş Kanunu, Asgarî Ücret, Toplu Sözleşme, Grev, İşçi Sağlığı v.b. Kanunlar) ve bu kanunlara paralel olarak kurulan çalışma, sosyal sigortalar, iş ve işçi bulma teşkilâtları gibi müesseselere dayanmaktadır.

İkincisi, (aşağıdan yukarıya yardım) ise, fertlerin menfaatlerini bizzat korumaya yöneldikleri organizasyonlara dayanmaktadır ki, bunlar arasında, kendi kendine yardımın başlıca iki büyük kuruluşu, sendikalarla kooperatiflerdir.

Bu iki kuruluştan kooperatiflerin diğerinden daha önemli olan özelliği şu noktada toplanmaktadır :

Sendikalar, pek az istisnası ile, faaliyetlerini sanayi ve hizmetler sektörüne inhisar ettirdikleri halde, kooperatifçiliğin çalışma alanı şehirler kadar köylere de yayılmış ve tarımla birlikte, bütün sektörleri faaliyet sahası içine almış bulunmaktadır.

Esasen bu kuruluşları adlandıran kelime; lâtincede (co) ve (opera) kelimelerinden teşekkül etmiş bulunmaktadır.

(Co) birlik, beraberlik mânasına, (opera) ise, iş, amel, faaliyet mânalarına gelmekte ve böylece, kooperatif kelimesinin lügat mânası "müşterek faaliyet = birlikte çalışma" anlamını taşımaktadır.

Kooperatiflerin birer iktisadî teşekkül oldukları da gözönünde tutulunca, çok umumî ve yuvarlak bir tarif olarak "iktisadî bir gaye için müşterek çalışma" ile ifade edebiliriz.

Kooperatifsel hareketlerin başlangıcını, yukarıda bir nebze değindiğimiz gibi, beşer tarihi içindeki ilk toplumsal hareketlerle birlikte izlemek mümkündür.

Bu hareketlerin kökü, tabiatla mücadele ve hayatı sürdürme zorunluğu ile, "doğal tesanüt = dayanışma insiyakına dayanmaktadır.

İlk insanlar, henüz kabile, klan devirlerinden de önce, mağaralarda, güçlerini ve özellikle idraklerini aşan tabiat olayları karşısında kapıldıkları korku yanında, yaşayabilmek için avlanma, vahşî hayvanlardan ve komşularının yağmasından korunma zorunluğu/içinde, küçük gruplar halinde birleşmek, gerek müdafaa ve gerekse avlanma çabalarını birleştirmek ihtiyacını duymuşlardır.

İşte bu duyu, yani, kendi kendine yardım için birleşme eğilimi, insan tabiatının bir özelliği olarak, devirler boyunca kökleşerek süre gelmiştir.

Toplumların bünye ve kuralları değiştikçe, değişik görünüşler almış olmasına rağmen “kooperatifsel” eğilim, insan toplumları karakterinin ayrılmaz bir unsuru olarak kalmıştır.

Ancak; otoriter rejimlerde, toplumun kaderine Tanrı adına hükmeden merkezî otoriteler, büyük halk kitlelerinin daima arzuladığı kendi kendine yardım eğiliminin serbestçe gelişmesine engel olmuşlar, bu dayanışmayı kendi yönetimleri altında ve diledikleri gayelere dönük olarak görmek istemişlerdir. İşte, bunun içindir ki; kooperatifçilik ve sendikacılık gibi kendi kendine yardım kuruluşları ancak hür demokratik rejimlerde gayesine uygun yönlerde gelişebilmiştir.

Son günlerin sosyal ve kültürel olayları arasında aktüel hale gelen “öğrenci direnişleri” de, bir zümrenin kendi problemlerinin halli için baş vurdukları bir “kendi kendine yardım” hareketi olarak nitelendirmek ve böyle bir hareketin ancak hür demokratik bir idare sistemi içinde anlayış ve müsamaha ile karşılanabileceğini en taze delillerle müşahede etmek mümkündür.

Yukarıda, modern kooperatifçiliğin de, liberal ekolün bütün iktisadî faaliyetlere hâkim bulunduğu 19 uncu yüzyılda geliştiğini kaydetmişim.

Birbiriyle bağdaşması mümkün olmayan bu iki zıt iktisadî akımın bir arada sulh içinde barındıkları elbette düşünülemez.

Tam aksine, kooperatifçilik ve sendikacılık, liberalizmin varlıksız ve özellikle çalışan zümreye yüklediği dayanılmaz çalışma şartlarının ağırlığını bir dereceye kadar olsun hafifletmek gayesiyle, bu kitlenin nefisini müdafaa insiyakından kuvvet almıştır.

Bilindiği üzere; 19 uncu yüzyılda, tam mânasıyla başına buyruk, hukukî ve hattâ ahlâkî ve insanî bütün kayıtlardan âzâde olarak, alabildiğine ferman ferma olan kapitalizm bir yandan, her türlü işletmelerde “uzun mesai - düşük ücret - kötü sağlık şartları” içinde çalışanları, bir yandan da müstemlekelerle birlikte küçük müstahsilleri dilediği gibi istismar ederek, kendi kendini aşan bir gelişme temposu tutturmuştu.

İşte bu ağırlık altında ezilen halk, hiç olmazsa zarurî ihtiyaçlarını nisbeten daha müsait şartlarla temin edebilmek için, ilk istihlâk kooperatiflerini kurmayı başarmış, bunları diğerleri takip etmiştir.

Kooperatifler, kuruluş gayeleri ve faaliyet konuları bakımından değişik ve bu sebeple de şekil ve bünyeleri itibariyle farklı mahiyet arzeta-
lıklarından, bütün kooperatifleri kapsayacak yeknesak bir tarif içine
almaları hemen hemen imkânsızdır.

Ayrıca, iktisadî ve sosyal görüş ve temayülleri başka başka olan
bazı nazariyeciler de, kendi anlayışlarına göre değişik tarifleri benimse-
miş ve işlemişlerdir.

Ben şahsen, kooperatifi en iyi ifade ettiği için, sayın hocam Prof.
Kessler'in tarifini nakledeceğim :

"Kooperatifler; ortakların *serbestçe* bir araya gelerek, istihsal, istih-
lak ve kredi hususlarında yardımlaşmak ve kendilerine ait *işletmelerde*
çalışmak üzere fertlerin kurdukları *iktisadî* teşekküllerdir."

Gerçekten, bir kuruluşun "kooperatif" vasfında olabilmesi için beş
faktörün tahakkuk etmesi lâzımdır. Bunlardan birinin eksikliği kurulu-
şun kooperatif olma vasfını zedeler. Bu beş faktörü kısaca belirtelim :

1 — Kooperatifler iktisadî teşekküllerdir :

Bu ilk vasıf, kooperatifleri münhasıran yardım gayesi güden hayır
cemiyetleri kategorisine itmeğe çalışan ve iktisadî faaliyetleri inhisarları
altında bulundurmaya arzulayan çevrelerin görüşlerinin aksine olarak,
kooperatifçiliğin iktisadî bir faaliyet olduğunu belirtmektedir.

2 — Kooperatifler, iktisadî gayelerle bir araya gelen insan toplu- luklarıdır :

Bu, son derece önemli bir faktör olup, kapitalist ticarî şirketlerle
kooperatifler arasındaki farkı belirtmektedir.

Ticarî şirketlerin kuruluş, işleyiş ve yönetiminde esas etken, yani,
nüfuz ve söz hakkı "sermaye" ye dayandığı halde, kooperatiflerde esas
"insan" dır.

Anonim şirketlerde, her ortak koyduğu sermaye ölçüsünde oya sa-
hiptir. Örneğin : Bir milyon lira sermayeli bir anonim şirkette hisselerin
990.000 lirası bir kişiye, geri kalan 10.000 lirası da bir kaç yüz kişiye ait
olabilir. Bu takdirde, yönetimin her safhasında söz sahibi, hisselerin ço-
ğunluğunu elinde tutan o "bir kişi" den ibarettir.

Kooperatiflerde ise, iştirak hissesi her ne olursa olsun, her ortak ancak tek bir oya ve kuruluşun yönetiminde seçme ve seçilmede eşit hakka, eşit söz hakkına sahip bulunmaktadır.

3 — Kooperatifler serbestçe kurulan teşekküllerdir :

Kooperatiflerin, ortakların, gönüllü olarak, kendi arzularıyla kurdukları ve diledikleri zaman ilgi ve ilişkilerini serbestçe kesebildikleri bir kuruluş olması en karakteristik özelliklerindedir.

Bazı belirli meslek mensuplarını mecburî olarak bir ortaklığa gürmeğe ve arzusu hilâfına bu ortaklıkta kalmaya zorlayan ve bazı totaliter rejimlerle yönetilen ülkelerde görülen kuruluşlar (aynî ismi taşımalarına rağmen) serbest prensibine uymadıkları için, hür dünya kooperatifçiliği tarafından kabul edilmemektedir.

4 — Kooperatifler kendilerine ait bir işletmeye sahiptirler :

Kooperatiflerin iktisadî kuruluşları olması prensibinin neticesi olan bu faktör, ortaklığın bir işletme ünitesine sahip olmasını öngörmektedir. Bu ünite mütevazî bir faaliyet sahası olabileceği gibi, dev bir işletme veya müessese de olabilmektedir.

5 — Kooperatifler ortaklarına yardım ederler :

Bu faktör, kooperatiflerin bir iktisadî teşekkül olmalarına rağmen ve aynı zamanda, gerekirse ortaklarına bir hayır müessesesi gibi (tatbikatta sosyal ve kültürel) yardımlarda da bulunabileceğini ifade etmekte, ortakların birbirlerine yardım gayesiyle bir araya geldiklerini anlatmaktadır.

Liberal ekole mensup ve kooperatif aleyhdarı bazı nazariyeciler, kooperatiflerin sadece varlıksız kişilerin katılacakları kuruluşlar olduğunu tezini savunmuşlardır.

Her ne kadar, kooperatif ortaklarının çoğunluğunu işçi, küçük çiftçi, memur, esnaf gibi az gelirlî kişiler teşkil etmekte ise de, bu durum varlıklı kişilerin de kooperatiflere ortak olmasına engel olmamaktadır. Nitekim, ileride, Raiffeisen bahsinde göreceğimiz üzere, bu önder, kurduğu ilk kooperatiflere dahi bölgesinin en varlıklı kişilerinin ortaklığını sağlamıştır.

Diğer bazı nazariyeciler de, kooperatiflerin münhasıran kendi kendine yardım esasına dayandığını ve bu çerçevede içinde kalması gerektiğini iddia etmişlerdir.

Vâkıa, bütün hakikî kooperatifler iktisadî liberalizmin ifade ettiği mânada kendi kendine yardım organizasyonu iseler de, gerek ilk kuruluş devirlerinde, gerekse asrımızın başında ve hatta günümüzde dahi devlet yardımına mazhar olmuşlar veya devlet müdahalesine maruz kalmışlardır.

19 uncu yüzyılda çeşitli örneklerini gördüğümüz bu müdahaleler, asrımızda, Sovyet Rusya'da olduğu gibi, bu kuruluşları, rejimin organ niteliğindeki kolhozlar haline getirecek kadar köklü olmuştur.

Kooperatifler. Musolini idaresindeki faşist İtalya'da ve Hitler rejiminde de, tam serbestî prensibi ile bağdaşmayacak bazı devlet müdahalelerine maruz kalmışlardır.

Yurdumuzda, Ziraat Bankasının Tarım Kooperatifleri üzerinde yüklendiği iyi niyetli (mürşid) rolü de göstermektedir ki, kooperatifler; kendi kendine yardım organı olmalarına rağmen, devlet yardımına karşı ve bu yardımdan her zaman müstağni kuruluşlar değillerdir.

Nitekim, bazı kooperatifler devlet yardımını bizzat ve ısrarla talep etmişlerdir. Raiffeisen bu görüşün önderi sayılabilir.

Diğer bazı müellifler de, kooperatifleri "insancıl gayelerle kurulmuş bir hayır müessesesi" olarak gösterme temayülündedirler.

İnsancıl duygu ve emellerin kooperatiflerin kuruluşunda büyük etkileri olduğu esasen malum ve bu pek tabii ise de, genellikle ortakların kooperatiflere iktisadî mânada faydalanmak gayesiyle girdikleri de bir hakikattir.

Murabahacıardan kurtularak ucuz kredi almak, istihsal maddelerini ucuza temin etmek, istihsalini gereği gibi değerlendirmek gibi tamamen iktisadî egoist düşünceler ortaklığa girmenin esas nedeni olmaktadır.

Nihayet bazı nazariyeciler de kooperatifleri sosyalist birer teşekkül olarak anarşistlikle suçlamaya kalkmışlardır.

Yurdumuzda da, alışıla gelen menfaat ve istismarları haleldar olan bazı çevreler sinsi bir şekilde, tarım kredi kooperatiflerini (ve satış) komü-

nist teşekküller olarak tanıtmaya gayreti içindedirler. Bu en âdi, bilgisiz ve alçakça yapılmış ithamdır.

19 uncu yüzyılda kooperatifler aracılığı ile ve sulh yoluyla tedricen kapitalist iktisattan sosyalist iktisada geçilebileceği ümidini yaymağa çalışan ve sosyalizme inanmış görünen bazı hayalperest nazariyeciler de görülmüştür.

Bu utopist yani hayalî sosyalistlerin aldandığı nokta, nazariyelerini sadece şehirlerde kurulan sınıf istihlal kooperatiflerine istinat ettirmiş olmalarıdır.

Bu hayalcilerin 19 uncu yüzyıl şartları içinde ve belki de tamamen iyi niyetle ortaya attıkları fikirlerin bugün artık aydınlığa kavuşan gerçekler ve değişen şartlara rağmen, sırf menfaat kaygusuyla, sened itihaz edilerek tekrarlanması ilmi ahlâk kurallarına uymayan hezeyanlardan ibaret kalmaya mahkûmdur.

Kooperatif nevelerine gelince :

Bazı yazarlar, kendilerine göre, ikili, üçlü, yedili tasnifler yapmışlarsa da, genellikle kooperatifler 4 grupta mütalâa edilmektedir.

- 1 — İstihlal kooperatifleri,
- 2 — İstihlâk = tüketim kooperatifleri.
- 3 — Kredi kooperatifleri,
- 4 — Yapı kooperatifleri.

Bunlardan istihlal ve yapı kooperatifleri sadece şehir ve kasabalar-da, istihlâk ve kredi kooperatifleri ise hem şehirlerde hem de köylerde kurulmuşlardır.

İstihlâk kooperatifleri en ziyade İngiltere'de gelişmiş bulunmaktadır. Son yayınlara göre, İngiltere'de bu kooperatiflerin 13 küsur milyon ortağı vardır. Bu yüzden İngiltere haklı olarak istihlâk kooperatiflerinin vatanı sayılmaktadır.

Kredi ve yapı kooperatiflerinde önderlik Almanya'dadır. İlerideki bahislerde inceleyeceğimiz kooperatifçiliğin büyük önderleri Raiffeisen ve Schulze Delitschin faaliyetleri bu neticenin istihsalinde başlıca âmil olmuştur.

İstihlal kooperatiflerinde Fransa'nın önderliği de bahis konusu edilirse de, bununla, daha ziyade nazari sahadaki çalışmalar kastedilmektedir.

Dünya kooperatifçilik hareketleriyle ilgili istatistiklerle, çeşitli gelişmeler hakkında yıllık bültenler ve broşürlerle bilgi yayımlayan ve merkezi Londra'da bulunan "Milletlerarası Kooperatifler Birliği" nin verdiği son rakamlara göre, İkinci Dünya Harbinden sonra kooperatifçilik sahasında çok geniş ölçüde gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin :

1905 yılında 5 milyondan ibaret olan kooperatif ortakları sayısı, 1948 yılında 97 milyona, 1958 yılında 125 milyona, 1966 sonunda ise 211 milyona yükselmiştir.

Buna paralel olarak, 1966 yılında Birliğe dahil ülkelerin sayısı 59 a, kooperatif sayısı ise 546.000 e yükselmiştir.

211 milyon ortağın kıt'alara göre dağılışı şöyledir :

111,2	milyon	Avrupa'da,
32,6	"	Amerika'da,
56,6	"	Asya'da,
1	"	Afrika'da,
0,6	"	Avustralya'da'dır.

Amerika kıt'asındaki 32,6 milyon ortaktan :

26,8	milyonu	Birleşik Amerika'da,
4,8	"	Kanada'da,
1	"	ise bütün Güney Amerika ülkelerindedir.

Asya kıt'asının 56 milyon ortağından 44 milyonu Hindistan'dadır. Bunu 13 milyonla Japonya takip etmektedir.

Avrupa kıt'asındaki 111,2 milyonluk ortak sayısının genel nüfusa oranla yüksek bir seviyede bulunması nedeni, bu kıtadaki sosyalist ülkelerin de Milletlerarası Kooperatif Birliğine alınmış olmasıdır.

111 milyonluk ortağın 48 milyonu Sovyet Rusya'da, 20 milyonu da Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Bulgaristan'da bulunmaktadır. Böylece Avrupa'daki sosyalist ülkelerin ortak sayısı 68 milyona baliğ olmaktadır.

Sosyalist ülkelerin dışında kalan Avrupa ülkelerinde ise; 13 küsur milyonu istihlâk kooperatifi ortağı olmak üzere 14 milyon ortakla İngiltere başta gelmekte, bunları Fransa ve Almanya takip etmektedir.

Dört İskandinav memleketinin 6,6 milyon ortağı vardır. Bunlardan İsveç ve Finlandiya başta gelmekte iseler de, tarım kesimindeki nüfusu-

nun %95 i tarım ve istihlâk kooperatiflerine ortak olan Danimarka'nın bu özelliği, bu ülkede kooperatifçilik zihniyet ve anlayışının ne ölçüde benimsenmiş olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Bu konuyu kaparken 211 milyon ortağın bağlı bulunduğu kooperatif nevilerini de görelim :

- 100 milyon ortak İstihlâk kooperatiflerine,
- 68 milyon ortak kredi kooperatiflerine,
- 22,8 milyon ortak tarım kooperatiflerine,
- 4,5 milyon ortak istihsal kooperatiflerine,
- 4,4 milyon ortak yapı kooperatiflerine,
- 10,5 milyon ortak diğer kooperatiflere dahildirler.

Bu tasnifte 22,8 milyon ortağa sahip olduğunu gördüğümüz tarım kooperatiflerinin faaliyet sahaları, (küllî) tâbiriyle ifade edildiği üzere, kredi, satış ve istihsal kapsadığı için çok yönlüdürler. Bu bakımdan, tarım kooperatiflerinin, faaliyet konusu itibariyle tek grupta tasnifi mümkün değildir.

Bu itibarla, bütün tarım kooperatiflerinin aynı zamanda kredi ile iş-tigal ettikleri gözönünde tutularak, tarım ve kredi kooperatiflerinin bir grupta mütalâası halinde, ortak sayısının 90 milyona yaklaştığı görülür.

Bütün bu tesbitler dışında bıraktığımız Kızıl Çin kooperatifçiliği hür dünya kooperatiflerinden ayrı bir bünyeye sahip ve özellikle serbestlik faktöründen mahrum olduğu için milletlerarası teşkilâta alınmamıştır.

Memleketimize ait son duruma da kısaca temas edelim :

1967 sonu itibariyle 6702 kooperatifte 2.487.000 ortak mevcuttur.

Ortakların 2 milyondan fazlası tarım sahasındaki kooperatiflerdedir. İstihlâk kooperatifçiliğinde ise henüz çok geride bulunmaktayız. 25.000 civarındaki ortak sayısı ancak ORKO kurulduktan sonra 95.000 e yükselmiştir. Bu sayı nüfusumuza oranla %3 ün altında bulunmaktadır.

Yapı kooperatifleri ortak sayısı 165.000 dir. Bu sayının fazla oluşu memnuniyet verici ise de, yapı kooperatifi sayısının iki bini aşkın oluşu bir enflasyon manzarası göstermektedir.

Kooperatiflerin işleyişi ile ilgili prensiplere de kısaca göz atalım :

Bu prensipler 1844 yılında kurulduğunu belirttiğimiz modern kooperatifçiliğin İngiltere'deki öncüleri tarafından vaz'edilmiş ve bu güne kadar önemini muhafaza etmiştir. Bu prensipler beş grupta toplanabilir :

- 1 — Eşitlik,
- 2 — Tarafsızlık,
- 3 — Peşin para ile satış,
- 4 — Carî piyasa fiyatına satış ,
- 5 — Elde edilen kârın Risturn şeklinde (ortağın kooperatiften yaptığı alış veriş nisbetinde) tevzii.

İlk iki prensip bütün kooperatiflere şâmindir; bunlardan :

Eşitlik :

Her ortağın, malî, iktisadî, sosyal durumu ne olursa olsun, kooperatife iştirak hissesi ne kadar olursa olsun, genel kurulda daima tek bir oya sahip olması keyfiyettir.

Tarafsızlık :

İrk, din, siyasi kanaat ve sosyal durum gözetilmeksizin bütün ortakların müsavi haklara sahip olması keyfiyettir.

Ne yazık ki; en uygar tanınmış toplumlarda bile bu prensibe zaman zaman riayet edilmediği görülmektedir. Örneğin : Hitler devrinde Almanya'da Yahudiler kooperatif ortaklığından çıkarılmışlardır. Birleşik Amerika'nın güney bölgelerinde zenciler beyazların kooperatiflerine ortak olamazlar. Partizanlık dedikoduları yurdumuzda da duyulmaktadır.

Geri kalan üç prensip istihlâk kooperatifleriyle ilgilidir. Bunlardan peşin para ile satış kaydının gerekçesi açıktır :

a) Kooperatif veresiye sattığı takdirde, mübayaatını da kredi ile yapacağı için maliyet yükselecektir.

b) Veresiye mal alan ortak, bu kolaylığın sevkiyle, ödeme kabiliyetini aşan mübayaada bulunabilecektir.

Carî piyasa fiyatına satış :

Bu prensip ilk bakışta yadırganabilir. Aynı fiata mal alacak olduktan sonra, neden yakınimdaki bakkaldan almayayım? gibi bir soru hatıra gelebilir.

Ancak, piyasada dürüst rekâbet içinde bulunmak gibi tâlî sebepler bir yana, özellikle, elde edilen kârın, yaptıkları alış veriş nisbetinde sene sonunda ortaklara tevzi edileceği düşünülünce durum açıklığa kavuşur.

İngiltere'de 13 milyon istihlâk kooperatifi ortağı vardır. Bu sayı nüfusun %25 ine tekabül ettiğine göre, hemen her aileden bir kişinin ve

dolayısıyla bütün İngiltere ailelerinin kooperatif ortağı olduğu tahmin edilebilir.

Bu kooperatiflerde, sabah sütünden sigarasına, kışlık paltosundan traş malzemesine, ekmeğinden radyo ve televizyonuna kadar, her ailenin akla gelebilecek her türlü ihtiyacını karşılayacak eşya satılmaktadır.

Belirli sürelerle, tevzi edilen kârlar da, ailenin tâtîl ve Noel masraflarını karşılayacağından bu durum, ortakları, bütün alışverişlerini behemahal kendi kooperatiflerinden yapmağa teşvik etmektedir.

Yurdumuzda bu prensiplere riayet edilmemektedir.

Veresiye alışveriş ve tenzilâtli satış tercih edildiği için bahis konusu ettiğimiz avantajlar sağlanamamaktadır.

Ayrıca, yurdumuzda, istihlâk kooperatiflerinin satışlarını bütün müstehliklere değil de sadece belirli zümrelere, örneğin; ordu mensuplarına veya memurlara tahsis etmeleri de, gerek kooperatiflerin gelişmesi ve gerekse ortaklara daha fazla menfaat sağlamaması bakımından sakıncalı olmaktadır.

III

Raiffeisen, kooperatifçiliğinin doğuşu ve gelişmesindeki rolü, şahsiyeti, prensipleri :

Tarım kooperatifçiliğinin kurucusu ve dünya kooperatifçiliğine "birinci adam" olarak şahsının damgasını vurmuş olan Friderich Wilhelm Raiffeisen 30 Mart 1818 de Hamm kasabasında doğmuştur. Dokuz kardeşin yedincisi olan Raiffeisen, üç yaşında iken, kasabanın belediye reisi olan babasını kaybetmiştir.

Babasının vefatından sonra, Raiffeisen'i, eski bir aile dostu olan protestan rahibi Seippel himayesine alarak, yetişmesinde mânevî babalık vazifesi görmüştür.

Raiffeisen'in kurduğu kooperatiflerde ve bütün davranışlarında humanist fikirlere ve eylemlere ön plânda yer vermiş olmasında bu rahibin etkisi olduğuna şüphe yoktur. Bu baba dostunun onu, Tanrı ve insan sevgisini hedef alan saf dinsel inanışlar içinde yetiştirdiği de bilinmektedir. Raiffeisen ilk okulu bitirdikten sonra, kendine özel bir eğitim verilerek, askerlik mesleğine intisabı sağlanmıştır.

1835 yılında, 17 yaşında iken, Köln şehrindeki topçu tugayına katılmış; burada üç sene kadar talim ve terbiye görmüş ve başarılı bir imtihandan sonra, bir ihtisas bölümü olan "silâhların kontrolü" servisine atanmıştır.

Bir bakıma bir talihsizlik, başka bir yönden de kaderin bir cilvesi olarak, gözleri hastalanmış ve bu yüzden iyi bir topçu subayı olmak emeli tahakkuk edememiş, yirmi beş yaşında iken askerlik mesleğine veda etmek zorunluğunda kalmıştır.

Gözlerindeki bu rahatsızlık ve verdiği iztirap, gittikçe artarak bütün hayatı boyunca devam etmiş ve ömrünün son senelerinde tam bir körlük haline gelmiştir.

Askerlikten ayrıldıktan sonra, genç Raiffeisen'i idarî sahada çalışıp, yükselme çabası içinde görmekteyiz.

Bu sahadaki ilk görevi, (Alman Köşesi) diye de anılan Koblenz şehri belediyesinde mütevazî bir memuriyettir. Ancak, kısa bir süre içinde bu alanda da başarılı olmayı becermiş, önce, civardaki belediyelerden birine şube müdürü olarak atanmış, gençliğine, tecrübesizliğine rağmen, dürüstlüğü, çalışkanlığı ve bilhassa, muhitine kendini kabul ettirmekteki doğal kabiliyet ve samimiyeti 1845 yılında Weyerbusch şehri belediye reisliğine seçilmesini sağlamıştır.

Bu sırada, henüz otuz yaşını doldurmamış olan Raiffeisen dünya kooperatifçiliğinde önderlik seviyesine kadar ulaşmış olan çabalarının ilk nüvesini bu küçük kasabadaki belediye reisliği sırasında atmıştır.

Belediye reisi olarak çalışmalarını, civar kasabalarla bir münakale düzeni kurmak üzere ulaştırma alanına teksif etmiştir. Bu yoldaki faaliyet ve başarıları bir örnek olarak civar kasabaları da etkilemiştir.

Bu arada eğitim alanına da el uzatmış, başkanı bulunduğu kasabayı modern okullara kavuşturmuştur.

Bu mahallî başarılar, ona daha önemli konularla uğraşmasını mümkün kılacak yükselme yolunu açmış, 1848 yılında Flammersfeld belediye başkanlığına getirilmiştir. Bu görevde bulunduğu dört yıl içinde şöhreti bölge ve land hududlarını aşmıştır. Demiryolu şebekesinin görev bölgesi içinden geçmesini sağlamakla da ün yaptığı bu şehirden daha önemli olan Hedersdorf belediye reisliğine getirildiği zaman, kendisine devlet tarafından haftada bir defa bölgesi devlet yolları inşaatını kontrol va-

zifesi verilmiştir. Kooperatifçi Raiffeisen'in bu vasfiyle şahsiyeti, işte burada filizlenmiş ve kök salmıştır.

Yeni belediye binası inşaaşı, Ren şosesi kara yolu ile Ren'in sağ sahilindeki demir yolu, inşaatının tamamlanması faaliyetleri yanında, gece gündüz hemen bütün zamanını köylüler arasında, köylülerin dert ve ihtiyaçları içinde bocaladığı imkânsızlıklar ve genellikle tarım problemlerinin çözümlenmesine hasretmiştir.

Köylünün bahtsızlık, sefalet ve çileleriyle iç içe bu çalışmalar sırasında, tifus salgınının hüküm sürdüğü bir bölgede, bu felâkettten nasibini almış, tifüse yakalanmıştır.

1862 yılında, kırk dört yaşında iken yakalandığı bu hastalığın tesirinden ömrünün sonuna kadar kurtulamamış, sinir sisteminde husule gelen tahribat yüzünden, çalışamıyacak duruma geldiğine hükmederek emekliye ayrılmak istemiştir.

Bu karar, gerek hemşehrileri ve gerekse üst makamlarda bir şok tesiri yapar ve bir yardımcı istihdam ederek görevine devamı istenirse de, hastalık ciddidir ve sağlık kurulunun raporları üzerine 1865 yılında 47 yaşında iken emekliye ayrılır.

O tarihlerde, idarecilere ödenen ücretler ve hele emekli aylıkları — halâ yurdumuzda olduğu gibi — çok düşüktür.

Raiffeisen'in biyografisini takdire değer bir titizlikle incelemiş ve tesbit etmiş olan Willy Krep'in verdiği bilgiye göre; kendisine bağlanan emekli maaşı, bu günün rayiciyle, yılda 1330 mark, yaklaşık olarak 4000 Türk lirasıdır.

Raiffeisen 1845 yılında yirmiyedi yaşında iken, yine Ren kıyılarındaki Remagen kasabasından Emiliéstörck adında bir kızla evlenmiştir. Bu izdivaçtan yedi çocuğu olmuştur. Bunlardan ikisinin kooperatifçilik sahasında isimlerine ve faaliyetlerine rastlıyoruz. Oğlu Rudolf Raiffeisen, babasının kurduğu Neuwied kooperatif birliğinde, beş sene müddetle müdürlük görevini ifa etmiş ise de, çalışmalarının pek başarılı olmadığı kamısına varılmıştır.

Baba Raiffeisen'e kooperatifçilik sahasında asıl yardımcı olan, kızı Amalie'dir. Bilfiil kooperatif idareciliğinde çalışmamış ise de, hayatının son senelerinde görme hassasını tamamen kaybeden babasının bütün yazılarını, literal çalışmalarını ve bilhassa, dünya tarım kooperatiflerinde Raiffeisen prensipleri olarak tanınan ve benimsenen eserlerini, dikte edil-

ediği şekilde yazmış ve yayınlanmasını sağlamıştır. Böylece; Raiffeisen ailesinden yalnız kızı Amelie'nin kooperatifçilik sahasına büyük hizmetleri dokunmuştur.

Görülüyor ki, Raiffeisen emekliye ayrıldıktan ölümüne kadar; sağlık durumunun bozukluğuna ve özellikle mesaisinde en önemli olan göz-herlerinden mahrum kalmasına rağmen, hiç yılmadan ve bir an dinlenmeyi düşünmeden kooperatifçilik konusundaki nazarı ve tatbiki fikir, prensip ve görüşlerini, muarızlarına rağmen yurduna ve bütün dünyaya yaymak için asil mücadelesine devam etmiş ve eserini hayret verici başarılarla ulaştırarak, insanlığın takdir ve şükranlarına hak kazanmıştır.

Bu arada, İmparator I. Wilhelm 1882 yılında, kendisine bir şükran mesajı ile birlikte, kurduğu merkezî tarım tasarruf sandığına 20 bin markalık bir teberruda bulunmuş ve daha sonra, bir liyakat nişaniyle de taltif etmiştir.

Raiffeisen'in eşi, henüz kendisi emekliye ayrılmadan önce 1863 de, kalb yetersizliğinden ölmüştür. 50 yaşında iken ikinci defa dul bir kadınla evlenmiş ise de çocuğu olmamıştır.

Halkın kendisine taktığı adla baba Raiffeisen, bütün tanıyanları derin üzüntüler içerisinde bırakarak 11 Mart 1888 de, yetmiş yaşında iken vefat etmiştir.

Raiffeisen son derece dindar ve insancıl bir insandı. Bu vasıflarını kendisi gibi dindar olan annesinden tevarüs etmiş olabileceği gibi, kendisini evlât edinmiş olan protestan rahibi Seippel'in telkinleriyle geliştirmiş olması da mümkündür.

Bütün çalışmalarında, kendini daima Tanrı'nın hizmetinde görmüş, insan sevgisini, özellikle muhtaç, varlıksız ve muhterip kişilerin yardımına koşmayı normal bir görev bilmıştır.

Özel yaşantısında, neş'eli, hoş sohbet, güler yüzlü, bir kişi olarak ün salmış, müzik sevgisi bu vasıflarına daha renkli bir çeşni katmış, çok değer verdiği bu zevkini çocuklarına aşılamıştır.

Çocukluğunu ve gençliğini, fakirlik ve zaruret içinde geçirdiği için, varlıksız zümrenin yaşama şartlarını ve sıkıntılarını, ruhunun derinliklerinde hissederek, yakından biliyor ve bu acıları dindirmeğe çalışmayı kendisine hayat gayesi ediniyordu.

Bu zümre arasındaki geniş ilişkileri yanında, bilhassa, o zamanki şartlar içinde sosyal ve idarî konularda söz sahibi olan din adamlarıyla

— mezhep farkı gözetmeksizin — yakın ilişkiler kurmuş, devrinin tanınmış profesörleri ve ilim adamlarıyla samimî dostluklar tesis etmiştir.

Bu dostluklara, üst kademe idarecileri yanında, bilhassa, Prens Wied'i ithal etmek gerekir. Bu ünlü Prensten kurduğu kooperatifler için teşvik ve malî yardımlar görmüştür.

Kooperatifçiliğin ikinci büyük siması şehir kooperatifleri kurucusu Schulze Delitzsch ile devamlı muhabere halinde bulunmuştur

Bilindiği üzere, dünya kooperatifçiliğinde iki büyük şöhretten biri olan Schulze Delitzsch şehir kooperatiflerinin kuruluş ve geliştirilmesi faaliyetlerinde ve bunların preniplerini tayin ve tatbikini temin yolundaki çalışmalarında tamamen liberal ekole bağlı kalmış, buna mukabil Raiffeisen tamamen insancıl, bu günün anlayışıyla sosyal adaletçi bir sistemi savunmuş ve uygulamıştır.

Bu görüş ayrılığına rağmen, her iki şöhret, birbirlerine saygı duygularından ayrılmamışlar; ancak, karşılıklı bir görüşme imkânı da elde edememişlerdir.

a) Şahsiyeti :

İnsancıl, idealist, dürüst bir aile babası, işine candan bağlı, takipçi ve çok iyi kalbli bir insan olan Raiffeisen bu vasıfları yanında inatçı bir karaktere sahip ve son derece iknâ kudretine malik bir halk hatibi idi.

Münakaşa ve münazaralardan yılmaz, fikirlerini kendinden emin ve inanmış insanlara has bir açıklık ve rahatlıkla izah ve müdafaa eder, en çapraşık konuları basite irca eyliyerek, her seviyede insanın kolaylıkla kavrayıp anlayabileceği bir tarzda ifade eder, böylece fikirlerini her sınıftan büyük kütelere benimsetmeğe muvaffak olurdu.

Mütevazî maddî imkânlarına rağmen, kapısı bütün ziyaretçilere açık olan evinde toplantılar yapılır, günün konuları yanında İncil tefsirlerine ve müzik seanslarına da yer verilirdi.

Kendi içinde dolup taşan enerjisiyle idealizmi, fahrî çalışma aşkını ve zevkini durmadan etrafına aşılamağa çalışır, yakın mesai arkadaşlarından ve hatta ailesinden normal üstü sayılabilecek bir çalışma fedakârlığı ister. İlk zamanlarda kooperatiflerinin malî durumu pek müsait olmadığından, bu mesaiye karşılık para talep edilince, son derece sinirlenir, ideal için çalışıldığı fikrini telkin ederdi.

Mesai arkadaşlarını günün geç saatlerine kadar çalıştırır, muhasebe defterlerini bizzat kontrol eder, mahalline masruf olmayan en küçük bir harcamaya dahi tahammül edemezdi.

İşte bu hasletlerdir ki, onu başarıya ulaştırmış, kooperatifçilik yoluyla sosyal alanda ölmez bir mevki işgal etmesini, teşkilâtçılık sahasında olduğu kadar, fikir alanında da dev eserler yaratmasını sağlamıştır.

Bu seneki anma toplantısında, dünyanın dört bir yanından gelen delegelerin, konuşmalarında, bu gerçekleri dile getirmede ittifak ettiklerine bizzat şahit oldum.

b) Kooperatifçilik faaliyetleri :

Raiffeisen'da kooperatifçilik şuurunu doğuran ve onu ilk denemeye iten olay 1846 yılında, belediye reisi bulunduğu Weyerbusch kasabası ve bölgesinde çok kötü bir hasat idrak edilmesi sonunda, fakir halkın açlıkla karşılaşmış olmasıdır.

Esasen iklimi sert ve tabii şartları çeşitli mahsul idrakine gayri müsait olan bu kasaba ve köylerinde ancak, çiftçinin zâti ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde patates, yulaf, ve arpa gibi mahdut ürünler elde edilebilmekte idi. 1846 yılında kuraklık bu mahdut ürünü de yok etmiş, köylü ve fakir halk ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

Bu durum karşısında hükümet idare eliyle Weyerbusch belediyesine, fakir halka maliyet fiatına satılmak üzere un göndermiştir.

Raiffeisen ilk şahsî teşebbüsüne bu vesile ile girişmiş, hükümetin direktifine rağmen, unları gelişî güzel tevzi etmemiş, gönüllü bir komisyon kurarak, âcil ihtiyaçlar için fakirlere avans olarak bir miktar un tevzi ettikten sonra, bir ortaklık firmı kurarak ekmek imal ettirmiş, ekmekler bir yandan ödeme kabiliyeti olanlara normal fiatla satılırken, hasıl olan kâr karşılığında fakir halka maliyetin %50 nokasına ekmek tevziine başlamıştır. Böylece ikili bir ekmek fiatı ve bir nevi istihlâk kooperatifi nüvesi kurulmuştur. Nitekim, hemen aynı yıl içinde, bu tutum diğer ihtiyaç maddelerini de kapsayan küçük bir istihlâk kooperatifi olarak hizmete girmiştir.

İlk firm tecrübesi, civardaki bütün fırınları da etkilemiş ve ekmek fiatlarında umumî bir ucuzluk husule gelmiştir.

Bu müsbet sonuç derhal bir ilgi uyandırmış ve şu hakikat iyice anlaşılmıştır ki; (kendi kendine yardım) kuruluşlarıyla, zarurî ihtiyaç mad-

deleri fiatlarını kontrol altına almak, keyfi yükseliş ve istismarları önlemek mümkündür.

Ekmekten sonra, tohumluk tevziinde de aynı usul uygulanmış ve en mühimi, köylüye avans olarak dağıtılan tohumlukların bedellerine, bizzat idarî makamlar kefil olmuşlardır.

Böylece, bölgede, kötü bir hasadın yarattığı felâketi, gerek müstahsılın ve gerekse fakir halkın mürabahacıların eline düşmeden, ömür boyu ödeyecekleri fâhiş borçlar altına girmeden atlatmaları sağlanmıştır.

Raiffeisen'in "İstihlâk Birliği" adını verdiği bu ilk kuruluş, her ne kadar hukukî mânada bir istihlâk birliği niteliğinde değil idiyse de, biz bu teşekkülü, humanist karakteri bakımından, rahatlıkla, Raiffeisen'in kurduğu ilk kooperatif olarak kabul edebiliriz.

Esasen kurucusunun ifadesiyle : Bu kooperatifin temelini, dürüstlük ve inanç teşkil ediyordu. Bu sebeptendir ki, kötü bir hasat mevsimini atlatmak için kurulmuş ve akabinde tarım istihlâk ve bilâhare istihsal kooperatifi şekline dönüşmüş olan bu ilk kuruluş için bir statüye dahi ihtiyaç duyulmamıştır. Raiffeisen'in şöhretini yapan ve bütün dünyada örnek olan esas faaliyetin tarım kredi kooperatifleri olduğu malumdur. Bu sahadaki ilk eseri ise Flammersfeld belediye reisi iken 1849 yılında (Varlıksız Çiftçi Yardım Birliği) adıyla kurduğu tarım kredi kooperatifleridir. "Küçük çiftçiyi sömüren faizcinin elinden kurtarmak gayesiyle meydana getirilen bu kuruluşu, merhum Mithat Paşa'nın 1863 yılında memleketimizde aynı maksatla kurduğu (Memleket Sandıkları) na benzetmek mümkündür".

Raiffeisen'in eserlerini inceleyen araştırmacılarından bir kısmı bu kuruluşu onun ilk eseri olarak ele almakta iseler de, başka bir çokları da 1845 yılında Wayerbusch kasabasında, fırın tecrübesinden istihale eden istihlâk kooperatifini ilk eseri olarak kabul etmektedirler. Ancak, hakikî mânada, ilk tarım ve kredi kooperatifinin (Yardım Birliği) adı verilen teşekkül olduğuna şüphe edilemez.

Bu kuruluşun başarıya ulaşmasında en büyük âmilin Raiffeisen'in şahsı etrafında yarattığı hudutsuz güven ve saygı duygusu olduğunu hemen belirtmeliyiz. Çünkü, kısa zamanda bu ilk kuruluşu varlıklı atmuş çiftçinin de ortak olarak katıldığını görmekteyiz. Bunun önemini anlamak için şu noktaya dikkat etmek gerekir:

Kooperatifçilikle ilgili olanlarca malumdur ki : O tarihlerde, ortaklıklarda "hudutsuz sorumlu mütêselsil kefalet" usulü cari idi. Yani, or-

taklar, ortaklık müessesesinde husule gelecek zarar, ziyan ödemelerinde yalnız iştirak hisseleriyle değil, malik oldukları bütün mal ve mülkleriyle de sorumlu ve kefil durumunda bulunuyorlardı. Varlıklı kişilerin, göz kamaştırıcı bir kâr bahis konusu olmadıkça, kendilerini küllî iflâsa sürüklüyebilecek böyle bir riske girmeleri mümkün değildi.

İşte buna rağmen Raiffeisen'in şahsına duyulan güven, sevgi ve saygı ve emsalsiz sürükleyici ikna kabiliyeti, sadece bir sosyal hizmet niteliğinde olan bu kuruluşlara, malî bakımdan olduğu kadar, mânen de destek olan varlıklı ortakların katılmasını sağlamıştır. Bunun neticesi olarak, bu ilk kooperatifler emin adımlarla ve sür'atle gelişmiş, milyarları kapsayan muazzam teşekküller meydana getirmiştir.

Yeni teşkilât için bir de statü hazırlanmıştır. Önemine binaen, bunun esaslarını başlık olarak kısaca belirtelim :

- 1 — Kuruluş,
- 2 — Kooperatifin teşekkül tarzı,
- 3 — Fonları,
- 4 — İdaresi,
- 5 — İstigal sahası,
- 6 — Kooperatif gelirlerinin kullanılması,
- 7 — Umumî hükümler.

Kuruluş ve teşekkül bahislerinde, ortakların 3 üncü şahıslara karşı tekml varlıklarıyla (mal ve mülkleriyle) sorumlu oldukları belirtilmiştir. Üçüncü şahıslar terhin hakkına da sahiptirler.

Statü, ortaklara kâr tevziini kabul etmemiştir. Elde edilecek kârlarla, zarurî idarî masraflar karşılanacak ve varlıksız ortaklara bir miktar yardım yapılacaktır.

İdare; üçlü bir organdan teşekkül edecektir.

- 1 — Genel kurul,
- 2 — Yönetim kurulu,
- 3 — Mürakabe kurulu..

Bütün ortaklar genel kurula dahildir ve yalnız birer oy hakkı vardır. Yönetim kurulu, biri kooperatife dahil olmayan bir idareci (hükümet temsilcisi) ikisi civar kilise temsilcisi olmak üzere beş kişiliktir.

Mürakabe kurulu da, 1 idarî makam, 2 si kilise temsilcileri arasından 2 si de ortaklar tarafından seçilecektir.

Yönetim kurulu fahri olarak vazife görecektir. Başlıca görevi, bütçe tanzimi, idari masraflara, varlıksız ortaklara yapılacak yardımlara, yedek akçeye, yatırımlara yani araç, tohumluk, ham maddeye ayrılacak meblağlar için karar almaktır.

İlk kredi faaliyetleri arasında, tarım hayvanı mübayaası ve ihtiyaç sınıplılarına beş sene vâde ile tevzii ön plâna alınmıştı. Hayvan mübayaası kooperatifin kefaleti ve beş sene vâde ile bizzat çiftçiler tarafından yapılmakta idi. Bu muameleden kooperatife pek cüz'î bir kâr bırakılıyordu.

Faaliyet genişledikçe, faaliyet konuları arasına, her türlü tohumluk, ham madde ve bina inşa ve onarımı da ithal edildi. Bu son konu için nakdî yardım yapılmaya başlandıktan sonradır ki; teşekkül, tam mânâsıyla bir kredi kooperatifi niteliğini kazanıyordu.

Kredi talepleri kısa zamanda o kadar gelişti ki, Raiffeisen kooperatifin bir tasarruf sandığı ile iş birliği yapmasını zarurî gördü.

1852 yılında, Raiffeisen'i, Hedersdorf, belediye başkanı olarak görüyoruz.

Burada, bölgesinin ileri gelen tanınmış kişileriyle birlikte, kendisinin de dahil bulunduğu altmış kişinin ortak olduğu bir "yardım sandığı" meydana getirmiştir.

Bu kuruluş, bölgedeki terkedilmiş çocukların eğitimini üzerine almış, suçluluk devresini tamamlamış eski mahkûmları cemiyete yeniden kazandırmak, bunları prodüktif bir hale getirmek, işsizlere iş bulmak gibi görevler yüklenmiştir.

Ayrıca; halktan topladığı aidatlarla bir halk kütüphanesi tesis ederek umumun istifadesine açmıştır.

Bilâhare, çok yönlü bir tarım kooperatifi haline gelmiş olan bu teşekkül de görülüyor ki, tam bir humanist zihniyette kurulmuş ve bütün muhite büyük faydalar sağlamıştır.

Raiffeisen'in bu kurucu faaliyeti artık aralıksız devam etmiş ve çığ gibi gelişip genişlemiştir. Kredi sandıkları, kredi kooperatiflerinden sonra, gelişmenin tabii sonucu olarak 1864 yılında ilk (Kredi Kooperatifleri Birliği) ni meydana getirmiştir.

O zamanki adıyla henüz (İkraz Sandıkları Birliği) olan bu teşekkül kredi kooperatifleri birlikleri olarak, kasabadan vilâyetlere ve oradan da

Bütün Almanya'ya doğru yayılarak gelişmiş ve nihayet,, tarım kredi bankalarının dev kuruluşları olmuştur.

Ben şahsen bu birliklerin, yurdumuzdaki Ziraat Bankası'na benzediği kanaatindeyim.

Artık kooperatiflerin faaliyet sahaları genişlemiş, ortak sayısı düzinelere, yüzlere, binlere, on binlere yükselmişti. Bütün gününü kooperatiflere hasredekcek bilgili idarecilere ve kooperatifçilik şuurunun bütün yurda yayılmasına ihtiyaç duyuluyordu.

Raiffeisen bu maksatla bir de eğitim şubesi meydana getirdi. Kendisinin bizzat baş öğretmenliğini yaptığı bu eğitim şubesi bir yandan bilgili idareci yetiştirirken bir yandan da ortaklara kooperatifçilik gaye ve faydaları izah ediyor, onların birer idealist olarak, kuruluşlara bağlanmaları isteniliyordu.

Filhakika, Raiffeisen ölümüne kadar, fahrî çalışma idealinden ayrılmamış, idare kurullarının fahrî, personelin ise mütevazî ücretlerle çalışmasını ön görmüş ise de, ölümünden sonra, ihtiyaç ve zaruretlerin sebebiyle kooperatif ve birliklerde devamlı olarak çalışanların ücretleri, diğer iktisadî teşekküllerde çalışanlara uygulanan ücret ıskalasına göre ayarlanmış ve bugün, genellikle cari ıskalanın çok üstüne çıkmıştır .

Bizzat tedkik imkânını bulduğum bir, iki bin nüfuslu ünitelerde bulunan kooperatif müdürlerine, maaş, ikramiye, liyakat primi, ve saire mamlariyle ödenen yıllık ücretin 30-40 bin marka (yaklaşık olarak 90-120.000 lira) ulaştığına şahit oldum.

Bugünkü anlayışa göre, kooperatiflerin başarısı ve gelişmesi üstün kaliteli personel ile yönetilmelerine bağlıdır. Bu seviyede personelin hizmeti de ancak yüksek ücretlerle sağlanabilir. Kurucu Raiffeisen'in fahrî çalışma idealizminin geçerli olduğu devirler artık çok gerilerde kalmıştır. Raiffeisen'e göre, kooperatifçilik bir kâr, kazanç alanı değil, bir hizmet yoludur. Bu bakımdan gerek bu alanda çalışanların ücretleri ve gerekse kâr tevzi, iştirak hisseleri ve bilhassa devletten yardım kabul edilip edilmemesi konularında, diğer büyük kooperatifçi Schulze Delitsch ile görüş ayrılığı içinde idiler.

Bu görüş ayrılıkları 1869-1879 yılları arasında, kendi sistemlerini savunma yolunda, karşılıklı neşriyat, konferans ve toplantılarla tam bir mücadeleye halini almıştı.

Raiffeisen, kooperatifçiliği, kökte bir sosyal yardım müessesesi olarak kabul ettiği için devletin bu kuruluşlara yardımını normal ve hatta lüzumlu görmekte, buna mukabil Delitsch "Devlete parmağını kaptıran kolunu kurtaramaz!" sloganını yaymakta idi.

Ancak, biri humanist ve fikir mücadelesi halinde bulunurken bile diğeri liberal olan bu iki büyük kooperatifçi, fikirlerini birbirlerine karşı savunurken hiç bir zaman, saygı hududlarını aşmamışlar, kırıncı olmamışlardır.

Bu fikir ayrılığı ve prensip mücadelesi, bilhassa, Almanya'da kooperatif kanununun kabulünden sonra büsbütün şiddetlenmiştir. Kooperatif Kanunu, ortaklıkta hudutsuz sorumluluğa cevaz vermiyordu.

Raiffeisen bu hükmü kendi kendine yardım prensibine aykırı buluyor ve direniyordu. Filhakika Raiffeisen'in sahası olan tarım kooperatifleri daha çok küçük kasaba ve köyleri kapsamakta idi. Buralarda, kooperatif idarecileri ve hatta ortaklar, mahallîlik, hemşehri ve komşuluk nedenleriyle birbirlerini tanımakta, kimin ne dereceye kadar ödeme kabiliyeti olduğu ve karakterini aşağı yukarı bilmekte, kredi talepleri buna göre karşılanmakta olduğundan, ortakların hudutsuz sorumluluğu ciddi bir mahzur teşkil etmemekte idi.

Delitsch kooperatiflerin faaliyet sahası olan büyük şehirlerde ise Delitsch kooperatiflerinin faaliyet sahası olan büyük şehirlerde ise de kendi zaviyelerinden haklı idiler.

1870 yılından itibaren kooperatifler "merkezî birlikler" merhalesine doğru yol almaktadır. Nitekim 1872 yılında "Raiffeisen'in medfun bulunduğu" Neuwied şehrinde 11 ikraz sandığı birliğinin katıldığı (Rhein — Ren) Raym bölgesi tarım kooperatifleri bankası kurulmuştur.

Bunu Westfalye'da ve diğer eyaletlerde kurulan merkez birlikleri takip etmiş ve nihayet 1874 de (Alman Tarım Kooperatifleri Bankası) kurulmuştur. Bu bankanın merkezi de Neuwied'dedir.

Raiffeisen bu arada, kooperatif mensupları için bir de hayat sigortası kurmuştur.

Ölümüne kadar faaliyetlerine ve yeni yeni kuruluşlar yaratmaya devam eden bu büyük idealistin, sağlam temellere dayanan eserleri, ölümünden sonra gerilemek şöyle dursun, daima gelişerek "Alman Raiffeisen Birliği" namı altında bütün merkezî teşkilâtları bir araya toplayan bir teşekkül olmuştur.

İkinci Dünya Harbinin meydana getirdiği parçalanmalardan sonra, 18 Kasım 1948 de Almanya'daki bütün tarım kooperatifleri birliklerini içine alan yeni bir teşkilât kurulmuş ve bu kuruluşa "Deutscher Raiffeisenverband e. v." adı verilmiştir.

Halen bu birliğin merkezi Bonn'da olup, 13 kooperatif eyalet birliğinden meydana gelmektedir.

1966 sonu itibariyle Raiffeisen birliğine :
13 land merkez birliği,
9500 tarım kredi kooperatifi,
4,630,000 ortak dahil bulunmaktadır.

Tekmil organizasyonda 71,000 i fahrî "yönetim ve denetim kurulu üyeleri" olmak üzere, 226,000 personel çalışmaktadır.

Ayrıca; 13 Raiffeisen merkez birliği bankasının bağlı bulunduğu (kooperatif sandığı) adı verilen bir banka da Frankfurt'da faaliyette bulunmaktadır.

1966 yılında Raiffeisen kredi kooperatiflerinin bilânçosu 23 milyar mark (yaklaşık olarak 70 milyar lira),

Kooperatiflerin cirosu ise 219 milyar marktır.

Merkez bankası da bilânçosunu 260 milyar markla kapatmıştır.

c) Denetleme :

"İnsan dünyaya çıplak gelir, çıplak gider!"

"İnsan Tanrı huzuruna vardıkta — mahkemei kübrada — kendisine sorulacaktır : Sana bahş ettiğim imkânları nasıl kullandın?"

"Allah, kendine yardım edene yardım eder!"

Bütün semavî dinlerin ve mukaddes kitapların üzerinde ışıldayan bir ezeli hakikatleri, çocukluğundan beri, ruhunun derinliklerinde benimsemiş olan Raiffeisen'in bizzat kurduğu ve nazariyelerini koyduğu kooperatifçilik alanına en büyük hizmetlerinden birisi de, yukarıya aldığımız ve kendinin sık sık tekrarladığı kutsal inançların etkisi ile "dürüstlüğü" her aksiyonun ayrılmaz şartı saymış ve saydırmış olmasıdır.

İşte bu maksadı sağlamak içindir ki, kooperatifler gelişmeğe başladıktan sonra (Revizyon Birliği) diye tercüme edebileceğimiz, yurdumuzda "mürakabe organı" diye anılan mecburî denetleme sistemini kurmuştur.

Raiffeisen bu teşkilâtı 1877 de meydana getirmiş ve gerek kurulmuş ve gerekse kurulacak bütün kooperatiflerin statüsüne, revizyon birliklerine tâbi olma mecburiyetinin konulmasını sağlamıştır.

Revizyon birliklerinin faaliyeti, yurdumuzda da alışıla gelmiş olan teftiş = mürakabe organlarının faaliyetine nazaran, tamamen ayrı bir karakter taşımaktadır.

Revizörler, özel bir eğitime tâbi tutularak yetiştirilen, hukuka ve kooperatif tekniğine vakıf kişilerdir. Görevleri; kanun ve statü hükümlerine aykırı, ortakların menfaatleriyle bağdaşmıyacak hususlar varsa bunları tesbit etmek, hataları düzeltmek, suç mahiyetinde olan aksaklıklar varsa raporunu tanzim ederek, gereği yapılmak üzere, ilgili mercie intikal ettirmektir.

Ancak; bu görevi yaparken, mutlaka bir kusur arayan ve hatta bulamadığı zaman üzülen bir müfettiş gibi değil, tecrübeli, iyi niyetli bir müşavir gibi hareket eder.

Gördüğü eksiklikleri, iyi niyetle, yöneticiyi kırmadan, onurunu zedelemeyen bir tavsiye şeklinde bildirip, ortakların menfaati ile, sorumluların çalışma şevkini, enerjisini müvazene halinde bulundurur.

Şahsen, bu revizörleri, görev sırasında, idarecilerle görüşürken dinlemek ve izlemek fırsatını buldum.

Tipik bir örnek verelim :

“Kıymetli meslekdaşım, ben sizin yerinizde olsam şöyle hareket ederdim!”. “Şu araçları filan firmaya sipariş etmişsiniz. Güzel, fakat bir kaç firmadan daha teklif alsaydınız, belki daha müsait bir teklifle karşılaştırdınız. Bir de bunu denemenizi tavsiye ederim”.

“Kredi verilecek şahısların ödeme kabiliyetlerini daha dikkatle incelemek yerinde olurdu. Tabii karar sizindir ama...” gibi...

Şüphesiz, ortaklar adına işlemleri mürakabe eden revizörler, kastlı, kötü niyetle işlenmiş hatalar gördükleri zaman, bunu raporlarında açıkça belirtmekten, gerekirse failinin işten derhal el çektilirtilmesini talep etmekten geri kalmazlar. Hatta, raporlarında belirttikleri hususları, gerekirse genel kurulda savunarak, görüşlerine göre uygulama yapılmasını isteyebilirler.

Diğer yandan, kooperatif ortakları da, kooperatiflerinin bilgili ve iyi niyetli elemanlardan kurulu bir organ tarafından dikkatle mürakabe edil-

diğinden emin olarak, hak ve menfaatlerinin korunmakta olduğuna itimat ederler.

Bu sistemin, kooperatiflerin bu ölçüde ve sür'atle gelişmesinde büyük payı olduğundan şüphe edilemez.

Bir nevi, yeminli hesap uzmanı durumunda bulunan revizörlerden kurulu bu revizyon birlikleri tamamen müstakildir.

Her kooperatif, mevcut revizyon birliklerinden birisine dahil olmak zorunluğundadır.

Raiffeisen'in kurduğu ve kendi tarım kooperatiflerine uyguladığı bu teşkilât ve sistem, bilâhare, Alman kooperatif kanunlarında da yer almış, bütün kooperatiflerin, bu şekilde ilmi bir mürakabeye tâbi tutulmaları bir müeyyideye istinat ettirilmiştir.

Denilebilir ki; "her kooperatifte, bizzat ortaklar tarafından seçilen bir mürakabe kurulu varken, böyle ayrı ve müstakil bir organın da müdahalesine ne lüzum var?"

Cevabı gayet basit :

Mürakabe kurulu ortaklar arasından, genel kurulda seçilmektedir. En olgun toplumlarda bile, seçim sırasında hissî hareketlerin önlenemediği bir gerçektir.

Mürakabe kuruluna seçilen kişiler arasında, kooperatif müdürü veya yönetim kurulu ile iyi veya kötü münasebetleri olan kişiler bulunabilir. İyi münasebetler veya arkadaşlıklar, hatalı hareketlerin gereği gibi değerlendirilmesine engel olabilir. Aksine, arada bir husumet varsa, idarecinin şahsî bir görüşünü, mübalağalı bir şekilde suistimal mahiyetinde aksettirme temayülüne gidilebilir.

Bu hissî davranış endişesi bir tarafa bırakılsa bile; ne hukuka, ne kooperatif tekniğine ve hele mürakabe konusunda en önemli olan muhasebe bilgisine vâkıf olmayan kişilerin de bu kuruluşa seçilmeleri mümkündür.

Bir bilânçoyu tedkik şöyle dursun, okumaktan bile âciz bir kimsenin yapacağı mürakabenin gerçekleri tam aksettireceği elbette iddia edilemez. Bilhassa Raiffeisen'in bu teşkilâtı kendi tarım kooperatifleri için kurduğu ve tarım sahasında hukukî ve iktisadî konulara ve muhasebe bilgisine bihakkın vâkıf kişilerin daha az bulunacağı düşünülürse böyle

müstakil ve uzmanlardan müteşekkil bir teşkilâtın kurulması zarureti kendiliğinden meydana çıkar.

Nitekim; daha da ileri gidilerek, büyük çapta araç ve malzeme mübâyaalarıyla yatırımlarda revizyon birliğinin mütalâası alınması mecburiyeti de statülere konulmuş bulunmaktadır.

90 yıllık tecrübe, böyle tarafsız ve ilmî bir denetleme kurulunun yolsuzlukları, hatalı görüşleri, hissî davranışları önlediği, hatta böyle davranışlara imkân bırakmadığını isbatlamıştır.

Temennim, yurdumuzda da bir an önce böyle bir teşkilâtın kurulmasıdır.

Kooperatiflerle ilgili 1888 kanunu, büyük kooperatiflerin senede bir defa, küçük kooperatiflerin ise, iki senede bir defa revizyondan geçmesini âmirdir.

Bu vesile ile şunu da belirtelim ki :

Mecburî revizyon sistemi b derece müsbet sonuçlar vermiş ve benimsenmiştir ki, iktisadî buhran neticesinde 1931 senesinde patlak veren bankalar krizinden sonra, millî ekonomiyi ve alacaklıların hukukunu korumak üzere, anonim şirketler için dahi mecburî mürakabe sistemini vaz'eden bir kanun kabul edilmiştir.

Hass kooperatifleri :

Almanya'da (tarım kooperatifçiliği) sahasında Raiffeisen'den sonra ikinci büyük şahsiyet olan Wilhelm Hass, 1870 senelerinde Hessen eyaletinde (Federal Almanya'yı teşkil eden 11 devletten biri) Raiffeisen modeli üzerine tarım kooperatifleri kurmaya başlamıştır.

Bu kooperatifleri yine Raiffeisen sistemi ile merkezî birlikler haline getirmiş ise de, ortaklarla münasebet ve ilgi yönünden Raiffeisen ile ihtilâfa düşmüştür. Şöyle ki :

Raiffeisen ortaklarına yalnız maddî yönden fayda sağlamayı yeterli görmüyor, kooperatiflerin ahlâkî ve terbiyevî sahada da ortaklarına hizmet etmesi gerektiğine inanıyor, gelirin bir kısmını bu maksadın teminine sarfediyordu. Hass ise, bu nevi faaliyetleri konu ile ilgili bulmuyor, materyalist bir görüşle, yalnız maddî menfaatler üzerinde duruyordu.

Hass kurduğu kooperatifleri 1883 yılında (Almanya Tarım Kooperatifleri) namı altında müstakil bir teşkilât haline getirmiştir.

Ancak, 1930 yılında bu iki ayrı teşkilât birleştirilerek, merkezi Berlin'de olmak üzere (Alman Tarım Kooperatifleri Raich Birliği) adıyla yeniden organize edilmiş ve böylece bütün tarım kooperatifleri tek birliğe kavuşmuştur.

İşte bu birlik, İkinci Dünya Harbinden sonra 1948 yılında merkezi Bonn'da olmak üzere Alman Raiffeisen Birliği = (Deutscher Raiffeisenverband e. v.) namı altında yeni baştan kurularak son şeklini almıştır.

Bu yola gidilmesinin sebebi açıktır :

Eski birliğin Doğu Berlin'de kalan kooperatiflerin faaliyeti, Doğu Berlin idaresince devamlı olarak tahditlere tâbi tutulmuş, kendi kendine yardım esasına dayanan serbest sistem yerine mecburiyet esası konulmuş ve böylece birlikte çalışma imkânı yok edilerek başka bir düzene gidilmiştir.

Raiffeisen kooperatiflerinin özellikleri bahsini kaparken şu hususu da belirtelim ki; kooperatifler, kalkınma faktörleri arasındaki büyük etkileri yanında, sosyal gelişmenin de başlıca âmili olmaktadır.

d) Kuruluş :

Raiffeisen tarım ve kredi kooperatiflerinin en başta göze çarpan özelliği; bütün kademe ve organlarıyla, belirli bir sistem içinde ve bir küll halinde organize edilmiş olmasıdır.

Bütün faaliyetler, kademedan kademeye belirli yetki ve sorumluluklarla tâyin ve tesbit edilmiş, başı boşluktan, gelişi güzellikten tamamen kurtarılmıştır.

Teşkilât üç kademe esasına dayanmaktadır :

1 — Mahallî teşkilât :

1968 yılı Haziran sonu itibariyle sayıları 18414 olan bu mahallî kooperatifler en yaygın olanıdır.

Hemen her köyde, ilk karşınıza çıkacak ve göze çarpacak ilk tipik bina bir mahallî tarım ve kredi kooperatifidir.

Mahallî kooperatiflerin, iştigal konuları, bölge ihtiyacına göre, üç gruba ayrılmıştır.

- a) Kredi kooperatifleri,
- b) Emtia ve pazarlama kooperatifleri,
- c) İşletme, imalât kooperatifleri...

Bunların ortaklarının ekseriyeti doğrudan doğruya tarımla iştigal eden köylülerdir. Bölgeleri dahilindeki küçük esnaf ve sanatkârlar da kooperatiflere ortak olabilmektedirler.

İkinci kademeyi, mahallî kooperatiflerin bağlı bulunduğu Land merkez birlikleri teşkil etmektedir.

Bu bölgeleri ve merkezleriyle kendilerine bağlı mahallî tarım ve kredi kooperatifleri sayılarını şöylece tophayabiliriz :

<i>Land</i>	<i>Merkezi</i>	<i>Bağlı bulunduğu sayı</i>
1 — Bavyera	Münih	4189
2 — Württemberg	Stuttgart	3502
3 — Baden	Karlsruhe	1855
4 — Hessen	Frankfurt	1494
5 — Kurhessen	Kassel	666
6 — Hannover	Hannover	1594
7 — Holstein	Kiel	1144
8 — Weser-Enssens	Oldenburg	738
9 — Westfalie	Münster	1042
10 — Kuzey Ren	Köln	776
11 — Orta Ren	Koblenz	832
12 — Rheinplaiz	Ludwigshafen	883
13 — Sar (Saar)		

Üçüncü kademe ise Bonn'da bulunan Federal merkezdir. Raiffeisen kooperatif ve birlikleriyle çeşitli tesisleri, bütün Almanya'yı en fazla tesise ve şubeye sahip bir banka şebekesi olarak baştan aşağı sarmış bulunmaktadır.

Bankacılık faaliyetinde bulunan kredi şebekesi, son istatistiklere göre; 9034 ü müstakil kredi kooperatifi, 4903 ü tâlî ajanlık olmak üzere 13937 dir. Bu grubun 2.600.000 ortağı mevcut olup, ortak olmayanlar da müşterileri sıfatıyla kredi talebinde bulunabilmektedirler.

Raiffeisen'in başlangıçta başı dertte çiftçilere yardım gayesiyle kurduğu kooperatiflerin bugün, tasarruf, kredi bankaları seviyesine yükseldiğini böylece görmüş bulunuyoruz.

Köylerde ve küçük ünitelerdeki kooperatiflere her meslek ve kariyerdeki hemşeriler ortak olarak kabul edilmektedir .

Esasen, Raiffeisen'in, bu konudaki sloganı şudur:

"Her aileden bir ferdi kooperatif ortağı olarak görmek isterim!"

İkraz sandıkları yalnız köylü ve çiftçinin değil, diğer meslek erbabı ile şehirlinin istifadesine açık tutulmuştur.

Burada gaye, o üniteye yaşayan herkesin bu kuruluşlardan faydalanması ve özellikle tasarruflarını bu kuruluşlarda toplamasıdır.

"Bölge halkının parası bu bölge içindir!" veya "halktan aldığımız halka vermek!" sloganları durmadan tekrarlanır ve benimsenir ...

Kredi tevzihinde prensip : "Az sayıdaki kişilere çok kredi değil, çok sayıda hemşeriye yeteri kadar kredi..." esasına dayanır. Açılan kredilerin %75 i beş bin marka kadardır.

İlk Tarım Kredi Kooperatiflerinin, bugün yurda yayılmış bir bankacılık şebekesi haline gelme istikametinde inkişafını, Almanya'nın sanayileşme hamle ve hızı ile paralel bir gelişme olarak mütalâa etmek gerekir.

Şöyle ki :

1670 yıllarında, her üç Almandan ikisi köyde ve tarım sektöründe iken, bu nisbet 1968 yılında 1/8 e düşmüştür.

Bu sosyal değişimin kooperatif ortaklığına in'ikası da şöyle olmuştur :

Raiffeisen Tarım ve Kredi Kooperatiflerinin ortaklarının

%38 i çiftçi,

%18 i esnaf ve küçük sanayi erbabı,

%35 i işçi, müstahdem ve memur,

% 9 u da diğer mesleklerdendir.

Kooperatiflerin %82 si, esas iştigal konusu olan, tarım araç ve malzemesi, tarımsal ürünlerin istihsal, mübayaa, satış ve pazarlanması faaliyetleri yanında, normal bankacılık muamelesi de yapmaktadır.

Tarım Kredi grubu kooperatiflerini 7791 kooperatifle Tarım Satış Kooperatifleri izlemektedir.

Bu grup da başlıca iştigal konusu itibariyle :

1 — Sütçülük (4542) kooperatifle en başta gelmekte, bunu;

2 — Alım satım (1894) kooperatifleri,

3 — Şarapçılık (529)

4 — Hayvancılık (250)

5 — Sebze ve meyva (205) kooperatifleri izlemektedir.

Görülüyor ki, sütçülük tarımsal ürünlerin organize en büyük grubunu teşkil etmektedir.

Bütün Almanya'da istihsal edilen sütün %82 si kooperatifler kanalıyla satılmaktadır.

Batıda süt ve süt mâmülleri istihlâkinin çok yüksek olduğu mâlumdur. Bu ürünlerin gerek istihsal ve gerekse imal ve satışında kooperatiflerin etkisi yalnız müstahsili faydalandırmakla kalmamakta, şehirler halkının ve yetişme çağındaki çocukların hergün taze saf ve temiz süt içmesini de sağlamaktadır.

Sütçülük kooperatifleri çok geniş imkânlarla sahip olmuşlardır. Her bölgeden derlenen sütler, sabahın erken saatlerinde kooperatifin kendi vasıtalarıyla istihlâk bölgelerine ve şehirlere ulaştırılmakta ve böylece günü gününe satışa arz edilen mahsulün bedeli likit para olarak müstahsilin eline geçmektedir.

Kooperatifler, çoğu bölgelerde, köylünün ineklerinin bakımını ve hatta süt sağımını da üstüne almakta, özel bir ihtisasa sahip olan süt sağıcılarına ayda 1000 mark civarında ücret ödemektedir.

Bu kooperatiflerin en yoğun olduğu yerler 1391 kooperatifle Württemberg ve 1130 kooperatifle Bavyera eyaletleridir.

Hayvancılık kooperatiflerine gelince :

Bu kuruluşlar, yalnız tarım hayvanlarının alım ve satımıyla değil, aynı zamanda, hayvan üretimi, bakımı, cinslerinin islâhı, işleriyle de uğraşmaktadır.

Bir kısım hayvancılık kooperatifleri de, derleyip, besledikleri ve yetiştirdikleri hayvanları bizzat kurdukları pazarlarda açık artırma ile satmaktadır.

Bu konudaki faaliyetlerde Westfalie eyaleti 67 hayvancılık kooperatifi ile başta gelmekte, bunu, Kuzey Almanya eyaletleri izlemektedir.

Meyva ve sebze kooperatifleri :

Württemberg, Baden Orta Rhen eyaletlerinde yoğunlaşan bu kooperatiflerin en enteresan organları arasında satış borsalarını zikretmek yerinde olur.

Kooperatiflerce büyük istihlâk merkezinde kurulan bu borsalar, müstahsilin, kendi vasıtalarıyla bizzat getirerek satışı arzettiği malını, aşağıda arz edeceğimiz kontrollü bir sistem içinde, tarafsız eksperlerin mala takdir ettiği rayiç fiat üzerinden, artık ve eksik, en çok %25 diferansla almakta ve bu fiata normal kârını ilâve ederek satış yerlerine devretmektedir..

Bu suretle, müstahsilin malı aracı oyunlarıyla değerinden çok aşağı fiyatlarla elden çıkarılmadığı gibi, müstehlike intikalinde de, elden ele vurgun payına uğramadan, normal fiyatla ihtiyaç sahibine ulaşmaktadır.

Borsa salonu renkli, elektrik sinyalleriyle teçhiz edilmiş büyük bir salondur. Müseccel borsacıların her birinin numaralanmış özel masaları çevresine yerleştirilmiştir.

Müstahsil, atı, arabası, traktör veya kamyonu ile sebze ve meyvesini belirli saatte borsa alanına getirerek kuyruğa girer. Tarafsız ve görevli eksperler miktar ve kalitesi ile o günkü rayiçe göre fiyatını tesbit ederek bir fiş doldurur.

Sırası gelen, fişini borsayı yöneten kooperatif idarecisine verir. Spiker fiş muhteviyatını "örneğin; 100 adet birinci kalite yeşil salata, 50 kilo ... kalite patates, 70 kilo ...kalite armut ... şu fiatlardan diye...)" anons eder.

%25 diferans ölçüsü içinde mala ilk talip olan, masasındaki düğmeye basar ve verdiği fiatı bildirir.

Mal bu ilk tâlibindir. Artırma, eksiltme bahis konusu değildir. Şayet, verilen fiat %25 ekspertizden noksan ise, müstahsil, satıp satmamakta serbesttir.

Bu taktirde malı kooperatif satın alabilir.

Müstahsil malını beyan ederken yanlış veya kasdî bir yanlışlık yapmışsa, satın alan tüccarın itiraz hakkı vardır. Eksperler derhal işe müdahale eder ve yanlışlığı düzeltirler.

Bütün bu muamele o kadar sür'atle ve intizamla yürür ki; bazan bir kilometrelik mesafeyi kaplayan satıcıların vasıta kuyruğu, hiç bitmeyecekmiş gibi görünürken, bir kaç saat içinde, herkesin işini hal etmiş olduğu görülür.

Araç ve tesisat kooperatifleri :

Bu grupta, traktör, tarım makineleri kooperatifleri, elektrik kooperatifleri, su tesisatı, kurutma kooperatifleri ve buzhaneler = soğuk hava depoları bulunmaktadır.

Ayrıca, bankaların kiralık kasalarına benzer, kiralık küçük dolaplar servisi de mevcuttur. Sayıları 2058 olan ve günün 20 saatinde hizmette bulunan bu servisin zaman ve mal kaybını önlemekte büyük faydaları olmaktadır.

Bu gruptaki kooperatiflerin en yaygın olduğu bölgeler :

557 kooperatifle Hannover,
345 kooperatifle Kuzey Almanya, Kiel,
252 kooperatifle Bavyera bölgeleridir.

IV

Dünya Raiffeisen günü merasimi :

Bu yılın, 1818 yılında doğmuş olan Raiffeisen'in 150 -inci senei devreyesine rastladığımı belirtmiştim.

Bu vesile ile, Alman Kooperatif Birliği 17-22 Haziran 1968 tarihleri arasında sürdürülecek bir merasim tertip ettiler ve bu günü kutlamıştır.

Frankfurt şehrinde düzenlenen bu kutlama merasimine 72 milletten 1000 i müteceviz yabancı kooperatifçi ile 4000 Alman kooperatifçisi davet edilmiştir.

Yabancı misafirler 16 Haziran pazar akşamı Frankfurt'ta toplanmışlar, lüks otellere yerleştirilerek itina ile ağırlanmışlardır.

Pazartesi sabahı Raiffeisen'in doğduğu Hamm kasabasıyla, belediye reisliği yaptığı ve ilk kooperatiflerini geliştirdiği Weyerbuch ve Flammersfeld şehirleri ziyaret edilmiş; akşamı da yabancı davetlilere bir resepsiyon verilmiştir.

Salı günü, yabancı misafirler, civardaki kooperatiflere götürülerek bilgi verilmiş, ve bir şehir gezisi yaptırılmıştır.

Bu ağırlamalardan sonra, 19 Haziran çarşamba günü, büyük merasimin açılışı (Messehalle) sergi sarayında yapılmıştır.

Frankfurt belediye reisinin açış konuşmasından sonra, teşkilât başkanı Prof. Sonnemann, genel müdür ve bir delege ve nihayet Batı Almanya Maliye nazırı Strauss enteresan konuşmalar yapmışlar ve akşam bir kabul resminden sonra dâvetliler Frankfurt operasına götürülmüşlerdir.

20 perşembe günü ise Frankfurt'un meşhur Paul katedralinin, kralın taç giydiği büyük merasim salonunda, Cumhurbaşkanı Lubkeke ve belediye başkanı ile Sonnemann'ın konuşmaları dinlenilmiş, bunu cumhurbaşkanının da hazır bulunduğu öğle yemeği ziyafeti takip etmiştir.

Öğleden sonra, bir profesörün Raiffeisen birlikleri hakkındaki konferansı ve yine aynı konuda Comte ch. d'Andlan'ın konuşması izlenilmiştir.

Müteakiben, kooperatifçilik çalışmalarının gelişme ve yayılmasında emeği geçen 6 yabancı kooperatifçiye Raiffeisen liyakat nişanı verilmiştir. Bu yıl madalya alanlar arasında memleketimizde kooperatifçiliğin kuruluş ve gelişmelerine katkıda bulunan sayın Nusret Uzgören'in de bulunması, yerinde bir kadirşinashlık eseri olarak Türk delegelerini duygulandırmıştır.

Aynı gece, bakanların ve siyasi partiler temsilcileriyle diplomatların katıldığı büyük bir resepsiyonla merasim sona ermiştir.

21 Haziran cuma günü, Rhen nehri üzerinde bir vapur gezisi yapılmış ve burada şarapçılık kooperatifleri ziyaret edilerek meraklıları için çok ilgi çekici şarap çeşitleriyle ilginç bir ziyafet çekilmiştir.

22 Cumartesi günü, yabancı misafirler 3 günlük bir Berlin seyahatine dâvet edilmişlerdir. Bu geziye katılanlar, Utanç Duvarını ve Doğu Berlin'i gezip görmek fırsatını bulmuşlardır.

Bundan sonra gelişmekte olan 25 memlekete mensup 30 delege, Münih civarında Steinberg'de tertiplenen bir seminere katılmışlardır.

Bu seminere katılanlar arasında en kalabalık grubu, 5 kişilik delegasyonu ile Türkler teşkil etmekte idi.

Bir hafta süren bu seminerde, her gün, sabah ve öğleden sonra iki konferans verilmekte ve bunu bir açık oturum takip etmekte idi.

Denilebilir ki, seyahatin en verimli ve öğretici bölümü bu seminer çalışmaları olmuştur.

Bu çalışmalar sırasında Raiffeisen teşkilâtinin bünye ve faaliyetleri detaylariyle incelendiği gibi, seminere iştirak eden delegelerden, kendi memleketlerindeki kooperatifçilik çalışmalarıyla ilgili rapor da istenildiğinden, gelişmekte olan çeşitli ölkelerdeki durum hakkında da topluca fikir edinmek mümkün olmuştur.

V

Eğitim faaliyeti :

Raiffeisen kooperatiflerinin kurulduğu ilk devirlerden itibaren eğitime önem verdiğini belirtmiştik.

Eğitime verilen önem, gelişmelerle orantılı olarak gün geçtikçe artmıştır. Bu konudaki faaliyet nevilerini şöylece sıralayabiliriz :

1 — Kooperatif ortakları için düzenlenen haftalık konferanslar ve neşriyat...

2 — İdareci eğitimi : Bu konuda, bütün merkez teşkilâtlarında bir kooperatifçilik okulu kurulmuştur. Okullar, ya bir göl kenarında veya bir orman yakınında güzel iç açıcı bir tabiat içinde dirler.

Bu okullara, müstakbel idareciler, vazife başındaki idareciler katılmaktadır.

Kooperatif müdürleri ve revizörler için de ayrı kurslar ve seminerler tertiplenmektedir.

Yalnız 1966 yılında 14-000 personel bu eğitimden geçmiştir. Raiffeisen teşkilâtı her yıl, eğitim işlerine 4-5 milyon mark harcamakta ve bu az göröldüğünden artırılması talep edilmektedir.

3 — Eğitim faaliyetlerinin üçüncü bölümü daha da ilgi çekicidir.

Teşkilât gelişmekte olan memleketler kooperatifçilerinin yetiştirilmesi için de özel bir program uygulamaktadır.

Bu programdan ilk olarak Afrika ölkeleri ve müteakiben Güney Amerika ve İnan faydalanmıştır.

Yurdumuz kooperatiflerinin faydalanması ise, Hannover bölgesinde otuz küsur sene merkez birliği müdürlüğü yapmış ve eğitim sahasında büyük hizmetleri geçmiş olan sayın Dr. Meyerholz'un Akdeniz Koope-

ratifçilik Kongresi vesilesiyle yurdumuza yaptığı seyahat sırasında, benim, bu programdan yurdumuzun da faydalandırılması yolundaki ısrarlı teklifimi olumlu karşılması ve nihayet 1966 yılında genel merkezi ikna ederek on yıllık bir program tertiplenmesi ile mümkün olmuştur.

Bu programa göre; her yıl, 30 Türk kooperatifçisi bir yıl süre ile eğitime tâbi tutulmakta, nazari ve tatbiki sahada yetiştirilmektedir.

Programın ilk dört ayı memleketimizde — Ankara'da — Alman Kültür Merkezi'nde Goethe Enstitüsü tarafından tertiplenen kurslarda lisan öğrenmeğe ayrılmıştır. Burada ayrıca, nazari kooperatifçilik dersleri de verilmekte, kursun son ayında Raiffeisen teşkilâtından gönderilen üç uzman da bu dersleri tamamlamaktadır.

Bu devreyi başarı ile tamamlayan 30 nazmet, uçakla Almanya'ya gitmekte, Alman kooperatifçilik okullarından birinde bir aylık bir seminere tâbi tutulmaktadırlar. Bu arada lisan kurslarına da devam edilmektedir.

Alman idarecileri büyük bir nezâket ve kadirşinaslık eseri olarak Almanya'daki bu seminerlere konferansiye olarak beni de dâvet etmektedirler. Bu tutumu, bu programın gerçekleştirilmesi yolundaki nâciz çalışmalarımın değerli bir mükâfatı saymaktayım.

Seminer sonunda, stajyer arkadaşlar, birer küçük kooperatife dağıtılmakta ve orada 4-5 ay fiilen çalıştırılarak, müstakbel ve kalifiye birer kooperatif müdürü olarak yetiştirilmektedirler.

Stajyerlerin, Ankara'dan hareketlerinden itibaren, bütün masrafları Raiffeisen teşkilâtı tarafından karşılanmakta, tatbikat safhasında ekseriyetle buldukları bölge kooperatif başkanının evinde ikamet etmekte ve bundan ayrı olarak kendilerine iâşe ve ibate karşılığı namıyla 500 mark ödenmektedir.

Eğitim devresi sonunda stajyerler için 4-6 haftalık bir değerlendirme semineri tertiplenmekte, yurda dönmeden önce de, iki hafta süre ile yarı turistik bir Almanya gezisi düzenlenmektedir.

Bu geziler sırasında stajyerler, Almanya'yı bütünü ile görmek ve tanımak, başka bölgelerdeki kooperatifleri de ziyaret etmek fırsatını bulmaktadırlar.

Önümüzdeki günlerde dördüncüsü uygulanmaya başlanacak olan bu programın gerçekleşmesinde değerli yardım ve hizmetleri olan, sayın

Meyerholz'dan başka, Raiffeisen teşkilâtı başkanı Sonnemann; ikisâdî iş birliği bakanlığı genel müdürlerinden Herr Jelden ve Batı Almanya Ankara Büyükelçiliği Tarım Ataşesi Dr. Schwarck ve Raiffeisen teşkilâtı Haricî Münasebetler Dairesi başkanı Herr Schiffgen'e bir Türk kooperatif müntesibi sıfatıyla candan teşekkürü, yerine getirilmesi gerekli bir borç bilirim.